

“A tots els qui parlen, a tots els qui estimen aquesta llengua, diguem-li mallorquina, catalana, valenciana, llemosina, rossellonesa, pel nom no ens hem de desavenir.”

Lletra de convit, Mn. Antoni M. Alcover (lingüista 1862-1932)¹

LA LLENGUA CATALANA

La primera pregunta que caldria fer-se és si el català té lloc en aquest volum de Terminologie et Traduction dedicat a les llengües minoritàries. Esperem que aquest text ajudi als lectors a reflexionar i a decidir per ells mateixos.

El català pertany a la família de llengües neolatines occidentals. Es parla al nord-oest de la Mediterrània, és a dir, a una part important de l'Estat espanyol (Catalunya, Illes Balears, València [tot i que en aquesta Comunitat Autònoma, i per raons no lingüístiques, s'anomena oficialment *valencià*], a la Franja de Ponent o Franja d'Aragó i al Carxe, Múrcia, zona fronterera amb el País Valencià, amb una població total de 10.700.000 habitants, dels quals més de 7.400.000 el parlen i gairebé 9.000.000 l'entenen²), al Principat d'Andorra (on és la llengua oficial), a l'Alguer (Sardenya) i a la Catalunya Nord (sud-est de França, departament dels Pirineus Orientals). No podem oblidar els catalans de l'exterior, és a dir, les persones de parla catalana que, per una raó o una altra, han emigrat, sobretot a l'Amèrica del Sud i a l'Europa Occidental.

De totes aquestes zones lingüístiques, és a Catalunya on la llengua catalana es troba en una situació més favorable, on el procés de normalització lingüística està més avançat, potser com a conseqüència d'una política lingüística més ambiciosa.

Segons un informe³ de l'*Académie Française* de l'any 1987 basat en el nombre de parlants, el català ocupava, en aquell moment, el lloc 61 de un total de 2920 llengües que es parlen en el món. Si a aquestes llengües s'hi afegixen les parles, aquest nombre, segons el mateix informe, s'eleva a gairebé 7000.

(¹) Promotor del I Congrés Internacional de la Llengua Catalana i, amb Francesc de Borja Moll, autor del *Diccionari català-valencià-balear, inventari lèxicogràfic i etimològic de la llengua catalana en totes les seves formes literàries i dialectals, recollides dels documents i textos antics i moderns, i del parlar vivent al Principat de Catalunya, al Regne de València, a les Illes Balears, al Departament francès dels Pirineus Orientals, a les Valls d'Andorra, al Marge Oriental d'Aragó i a la Ciutat de l'Alguer de Sardenya*. El primer volum d'aquest Diccionari va aparèixer el 1930

(²) Dades del 1996

(³) Un bon resum d'aquest informe es va publicar a *La géographie des langues*, de Roland Breton, Col. Que sais-je? P.U. F., París, 1986. L'informe es basa en moltes fonts, entre altres: *Classification and index of the world languages*, publicat per Elsevier, 1977; *The world's chief languages*, Nova York, S.F. Vanni, 1960 i *Composition linguistique des nations du monde* (en set volums), Quebec, Presse de l'Université, 1974

LA LENGUA CATALANA: ESTRUCTURA

Estructura fonètica i fonològica

L'estructura fonètica del català és diferent segons les variants dialectals. Parlarem només dels trets generals. Són, doncs, trets generals el contrast entre *e* i *o* obertes enfront de les vocals tancades corresponents com en les altres llengües romàniques occidentals, excepte el castellà: un *be* és un animal, mentre que un *bé* pot ser una propietat; la manca de vocals nasalitzades i la de diftongs procedents de les vocals llatines *e* i *o* (breus), enfront de les altres llengües romàniques occidentals, excepte el gallec i el portuguès, però sí que té molts diftongs amb una *-u* semivocal. El català oriental té un vocalisme àton més relaxat que dona lloc a la vocal neutra que tant de malts de cap ocasiona als estudiants i que s'assembla a la vocal neutra anglesa, i al canvi de la *o* en *u*. Pel que fa a les consonants, són generals les parelles de sons dentalveolars [s] i [z], [ʃ] i [ʒ], i les dels palatals [ç] i [j], l'ensordiment de consonants en posició final (*amiga* però *amic*). A diferència d'altres llengües romàniques occidentals, el català té molts monosíl·labs i paraules acabades en una gran varietat de consonants i en grups consonàntics.

Pel que fa a l'estructura vocàlica, el català té set fonemes vocals [a], [e], [è], [i], [o], [ò] i [u] ([è] i [ò] són fonemes oberts)¹. Pel que fa a les consonants es distingeixen les parelles /b/ i /p/, /d/ i /t/, /g/ i /k/, les parelles de fonemes fricatius /s/ i /z/, /ʃ/ i /ʒ/ i el fonema /f/ que, en part de l'àmbit lingüístic català té el fonema sonor corresponent /v/, però no a tot arreu, els nasals /n/, /m/ i /ŋ/, els laterals /l/ i /ʎ/ i els vibrants /r/ i /ʀ/.

Estructura morfològica

La morfologia és l'aspecte del català parlat que menys s'allunya de les llengües romàniques que l'envolten. En la flexió nominal, la característica més particular, en comparació amb el castellà, el portuguès o l'italià, és que l'alternança *o/a* per a distingir el masculí del femení és pràcticament inexistent. En català, això es transforma sovint en una alternança "0"/*a*, per exemple, "blanc/blanca". Tot i que això pertany més a l'àmbit de la fonologia o de la morfofonologia, hem d'assenyalar que una oclusiva sonora que precedeix un sufix de masculí es torna sorda en posició final de grup de paraules. L'africada sorda en el masculí és una fricativa sonora en *boig/boja*. *Pla/plana* contrasta amb *segon/segona* i *sentit/sentida* amb *dit/dita*. Hi ha altres sufixos semiderivatius, però és menys corrent que en francès la utilització de paraules completament diferents per designar persones o animals del sexe femení o masculí.

Pel que fa a la flexió de nombre, el plural se sol formar afegint una *-s*, que produeix alternances morfològiques: en els noms masculins s'intercala una *-o-* abans de la *-s*. Això és facultatiu darrera determinats grups de consonants i obligatori darrera una sibil·lant, excepte els mots acabats en *-ig*, que poden fer el plural en *-s*, i els plans, esdrúixols i femenins acabats en *-s*, *-ç* i *-x*. Abunden les contraccions d'articles. La morfologia del pronom personal és complicada. Hi ha tretze formes àtones o febles. Poden concorre amb el verb fins a tres pronoms febles, per exemple: "es fica al rellotge a la butxaca" pot convertir-se en "se l'hi fica". Pel que fa als verbs, el català té tres conjugacions, de temes,

(¹) Haig de demanar perdó per utilitzar símbols fonètics diferents, però la veritat és que n'hi ha alguns que no he trobat a l'ordinador

respectivament, *-a-*, *-e-*, *-i-*. Les dues darreres es subdivideixen en dos tipus. De fet, es pot dir que, en el català actual, l'única conjugació productiva és la primera, amb uns 3.500 verbs d'ús corrent i un tipus semiproductiu, de la tercera conjugació, amb l'infix *-eix-*, per exemple, *servir*. Els verbs irregulars són nombrosos. El sistema general del verb és molt semblant al de les altres llengües romàniques occidentals, però la majoria de dialectes catalans utilitzen una forma perifràstica en lloc del pretèrit perfet d'indicatiu, és a dir *va fugir* en lloc de *fugí*, forma que pertany avui al català literari.

La formació de mots és l'aspecte on el català s'aparta menys de les seves llengües germanes. Recorre més als sufixos que als prefixos. De vegades, els afixos són difícils de separar de la paraula original: és evident que *cartell* i *carta* són paraules relacionades. Però *castell* i *martell* ens resulten impenetrables. *Preveure* ve, evidentment, de *veure* i *prevenir* de *venir*, però la relació entre les dues darreres paraules ja no és tan clara. El català té la mateixa capacitat que altres llengües per formar paraules compostes, per exemple, *paracaigudes*.

Estructura sintàctica

Una frase catalana, com és normal en el grup de llengües a què pertany, consisteix en una sèrie de grups nominals centrats per un verb conjugat. El grup nominal sol consistir en un nom amb determinatius i qualificatius. Els pronoms personals àtons o febles constitueixen potser la principal característica del català i fan possible representar tot un grup nominal per un pronom situat al costat del verb. Sembla que hi ha 65 combinacions de pronoms àtons. El subjuntiu s'utilitza amb més laxitud que en altres llengües, però el futur no té mai un valor hipotètic. La utilització dels temps perifràstics amb *haver* és molt precisa: s'han de referir a un període que inclou el moment present: diem *això va passar fa tres setmanes* però *ha passat enguany*.

Lèxic

El català té un fons lexical culte d'origen greco-llatí sensiblement diferent al del castellà, tot i que el català es parla en una zona situada majoritàriament a la Hispània romana. Sobretot les paraules que es refereixen a nocions bàsiques com *menjar*, *trobar*, *malalt*, *nebot* estan força allunyades del castellà i del portugués. El substrat s'enriqueix amb paraules d'origen àrab i germànic. Hi ha moltíssimes paraules genuïnes, com ara *enyorar*, *apaivagar*, *rebutjar*. Com passa a totes les llengües, hi ha diferències de lèxic (també de pronunciació) entre les diferents zones que no impideixen la comprensió.

HISTÒRIA DE LA LLENGUA I DE LA LITERATURA

Els primers textos en llengua catalana de què es té notícia daten de finals del segle XII i començaments del XIII. Es tracta d'una versió autòctona del *Forum iudicum*, un codi de lleis visigòtiques, i de les *Homilies d'Organyà*, un sermonari que recull les disposicions de l'edicte del Concili de Tours (813), que recomana als bisbes difondre els Evangelis "in rusticam romanam linguam". El fet que aquests siguin els únics textos trobats no vol dir que no n'hi hagués de més antics. A més, abans de tota literatura escrita n'hi ha sempre una d'oral, marginal als cercles erudits i clericals. Tant la predicació com els joglars i les cançons populars eren en català. Però si és cert que, a partir del segle XIII, el català s'obre

camí en l'escriptura, va substituint el llatí i, poc a poc, comença a formar part dels usos socials i literaris. D'això va sorgir una poesia profana que obriria pas al fenomen literari com l'entendem avui. Interessantíssimes mostres del català primitiu són la traducció del *De rebus Hispaniae* de l'arquebisbe de Toledo Rodrigo Ximénez de Rada, feta per Pere Ribera de Perpinyà, la de la *Legenda aurea* de Iacopo de Varazze, feta al Rosselló, la versió primitiva del *Gesta comitum Barcinonensium* i les compilacions dels *Usatges de Barcelona*.

És veritat que els poetes catalans van utilitzar l'occità per escriure les seves produccions literàries durant els segles XII, XIII i XIV, però ja en el segle XIII sorgeix la primera gran figura de les lletres catalanes, Ramon Llull, nat a Mallorca (1233-1315), i gràcies al qual el català va arribar a la seva primera fase de maduresa. Va escriure més de 240 obres en català, llatí i arab. Llull és el creador del català literari i és el primer que va escriure textos de filosofia, teologia i ciència en una llengua vulgar. El català de Llull és el més perfecte que s'ha escrit mai tot al llarg de la literatura catalana. Encara no s'explica l'aparició d'aquest autor. Entre les seves obres, citarem només el *Llibre d'Amic i Amat*, que forma part del llibre cinquè de *Blanquerna*, com a exemple de prosa aforística mística; en filosofia, *Començaments de filosofia*; el *Llibre de les bèsties*, una narració en forma de fable, que esdevé una sàtira política. No es pot oblidar tampoc el *Llibre de l'ordre de Cavalleria* (1275), dins de les obres didàctiques, que tracta de l'origen i de la noblesa de la cavalleria.

El gran període següent, que coincideix en part amb l'anterior, dura pràcticament un segle i és l'època de les grans cròniques. L'any 1274 apareix el *Llibre dels Fets* (o Crònica de Jaume I), la Crònica de Pere el Cerimoniós (1386). Les dues altres grans cròniques són les de Bernat Desclot i Ramon Muntaner (que escriuen la seva prosa en català i la poesia en provençal). Ramon Muntaner va escriure ja cap al 1325, "*són vers catalans e parlen del pus bell catalanesc del món*", referint-se als habitants del sud del País Valencià. Les dues primeres cròniques esmentades constitueixen un document valuósíssim, dins la historiografia catalana, de confessions de dos dirigents polítics medievals. La matèria d'aquestes cròniques es trasllada d'occident a orient (episodis aragonesos i conquesta de Mallorca en la de Jaume I, intervenció a Sicília en la de Bernat Desclot i expedició a Grècia en la de Ramon Muntaner) i se centra en complicats problemes interns en la de Pere el Cerimoniós.

La cancelleria reial, mercès a l'ordenació imposada per Pere el Cerimoniós, es va preocupar molt de la precisió i de la bellesa de la llengua escrita i va fer una tasca unificadora i depuradora de dialectalismes. Els documents reials, en estendre's constantment per tots els dominis de la llengua amb l'autoritat de la seva procedència, van crear una llengua culta i oficial que els escriptors van acceptar de bon grat. Una prova d'això són els sermons de Sant Vicenç Ferrer, que es conserven en notes estenogràfiques. Als dos darrers decennis del segle apareix l'estil de la prosa renaixentista italiana, gràcies al sentit literari dels secretaris i escrivans que la componien. Entre aquests es va formar Bernat Metge, introductor de l'humanisme a Catalunya, que fou empresonat per malèvoles sospites arran de la mort del rei Joan I. La seva obra cabdal és *Lo somni*, quatre diàlegs filòsofics i teològics, on narra el problema de l'espiritualitat i de la immortalitat de l'ànima que l'autor discuteix amb l'ombra de Joan I. Aporta a la prosa humanística catalana un estil que reflecteix el ritme de la prosa dels clàssics italians.

Entre aquest període i mitjan segle XV sorgeixen les figures de fra Francesc Eiximenis, l'obra del qual és una summa dels coneixements que creu necessaris al cristià, escrita en una prosa expressiva i acolorida i que té un gran interès per a la història de les idees polítiques. Andreu Febrer tradueix al català la *Commedia* de Dante.

A la cort d'Alfons el Magnànim, centrada a Nàpols, s'hi reuneixen escriptors en llatí, català i italià. Tot i pertanyent a aquesta cort, amb el càrrec de falconer, Ausiàs March (València, 1397-1459) escriu a les seves possessions del Regne de València; és l'autèntic forjador de la poesia catalana i es distingeix pel fet de ser el primer poeta peninsular que es concentra en el món interior. Aquí rau la seva originalitat i supera la lírica dels trobadors. L'amor i la religiositat, a vegades enllaçats com en els *Cants de mort*, són trets característics de la seva poesia. Les poesies amoroses es divideixen en els dos cicles *llir entre cards* i *plena de seny*. Com a poeta moral i religiós, la seva composició més notable és el *Cant Espiritual*, que ve a ser una oració de 224 versos. No podem oblidar tampoc Joan Roís de Corella (1433?-1497), figura emblemàtica de la *valenciana prosa*, mestre de teologia i home de l'aristocràcia de la pròspera València del segle XV. Va mantenir-se al marge dels cenacles que formaven els poetes de l'Escola Valenciana, llevat d'alguns contactes. Va tenir una funció de cronista que sembla acomplir en l'obra *Parlament en casa de Berenguer Mercader*. En la seva obra poètica intenta adoptar les formes renaixentistes, tant pel que fa al tractament dels temes (*Oració*), com en el de la introducció, encara tímida, de l'hendecasíl·lab italià (*Balada de garsa e la smerla*). Altres de les seves composicions mantenen les formes i els temes de la poesia medieval (*Maldits contra Caldesa*).

Ja al segle XIV es tradueixen al català les principals novel·les de cavalleries de la matèria de Bretanya i els cavallers errants catalans que viatgen per terres llunyanes cercant aventures es converteixen en models literaris. Així apareixen l'anònim *Curial e Güelfa* i el *Tirant lo Blanc* del cavaller valencià Joanot Martorell (1414-1462), considerada "novela total" per Vargas Llosa i "el mejor libro del mundo" per Cervantes en el capítol V del Llibre Primer del Quixot.

Des de principis del segle XVI fins a principis del XIX, es produeix un esfondrament de la literatura catalana: tot un seguit de fets, com l'extinció de la dinastia del casal de Barcelona i la castellanització de la Corona d'Aragó (Compromís de Casp de 1412), la guerra civil contra Joan II, el fet que molts nobles catalans es traslladessin a la cort de Castella quan es van unir les corones d'Aragó i de Castella el 1479, el desplaçament dels interessos econòmics de la Mediterrània a l'Atlàntic, la disminució de la població catalana com a conseqüència de les guerres i de les epidèmies, disminució que sovint es va veure compensada per la immigració de persones de parla castellana, la influència universalitzadora de l'Humanisme i la coincidència de la davallada de les lletres catalanes amb el Segle d'Or de la literatura castellana, un sèrie de fets, dèiem, que s'encadenen i provoquen una crisi d'autors i de lectors.

Aquest període de decadència de la literatura catalana i la deterioració de l'estatus social de la llengua es perllongarà fins al segle XIX: queda marginada de la cort, de l'administració i, ja sota el regne de Carles V, s'extingeix com a llengua de l'administració del regne. Però el poble va seguir utilitzant la seva llengua *pròpia* i, alhora, va crear una poesia i una narrativa més populars, tosques, però vives i acolorides. De fet, la part més interessant d'aquesta obra es divulgava oralment i no va ser publicada

fins al segle XIX, però la part més circumstancial ho era en lletra impresa, amb tiratges importants. Cal destacar la cançó del comte Arnau, que després ha estat objecte de reelaboracions constants per autors més moderns. En aquesta època, la cultura catalana va seguir, però, participant de les inquietuds i de les tensions crítiques d'Europa i el centre d'aquestes inquietuds va ser la Cort dels Ducs de Calabria, a València.

Entre els autors més sobressortints d'aquesta època podem destacar el poeta Pere Serafí, Miquel Comalada, a qui s'atribueix l'*Espill de la vida religiosa* (1515) i Cristòfor Despuig, que va escriure a Tortosa uns *Col.loquis* històrics de prosa noble (1557). A València funcionava un teatre d'intenció realista i satírica amb peces com *La vesita*, de Joan Ferrandis d'Herèdia. La Contrareforma va destruir aquest esperit de crítica per propugnar una visió més rígida i ascètica de la vida. Els actes sacramentals de Joan Timoneda (1518-1583) ja reflecteixen el canvi. A mitjan segle XVIII, un moviment desencadenat per traductors i escriptors va ser l'origen d'un moviment neoclàssic que va incorporar elements romàntics ja a principis del segle XIX, gràcies al Comte d'Aiamans i a l'autor anònim de *Lo Temple de la Glòria*. El baró de Maldà va iniciar amb les seves memòries la literatura costumista. Antoni Puigblanc (1755-1840) tanca el període anomenat de decadència i amb la seva obra *Les Comunitats de Castella* inicia la Renaixença.

També hi ha cançoners o poesia popular del segle XVI, com el *Flor d'enamorats*. El poble va crear també un teatre que, a nivell religiós, es limitava a reproduir els models medievals (dances de la Mort, Misteri d'Elx, cicles de Nadal i de la Passió) però que a nivell profà consolidava el model de costums.

El segle XIX es caracteritza per la *Renaixença*, que va ser el moviment restaurador de la llengua, de la literatura i de la cultura catalanes i que va coincidir, aproximadament, amb el Romanticisme. Es pot dir que aquest període comença amb la publicació de l'*Oda a la Pàtria* de Bonaventura Carles Aribau i *L'Atlàntida* de Jacint Verdaguer. El 1835 es reinstaura una universitat a Barcelona. La primera revista escrita en català, *Lo Vertader Català*, apareix el 1843. També en aquesta època sorgeix tot un seguit de poetes que formen l'anomenada *Escola dels Jocs Florals*, que comprèn dues generacions. Frederic Soler, amb el pseudònim de *Pitarra*, va escriure sainets i comèdies en el català de cada dia i va ser el primer autor dramàtic realment popular. Àngel Guimerà va ser el primer autor teatral de categoria universal. No podem oblidar tampoc el filòleg Milà i Fontanals ni escriptors com Narcís Oller i Santiago Rusiñol. Joan Maragall (1860-1911) va col.laborar amb els principals diaris i revistes. Com a poeta, va utilitzar un estil arrelat a la cultura mediterrània: *El Comte Arnau* i *La Fi d'en Serrallonga* són dos exemples d'aquest aspecte de la seva obra. També és l'autor del *Cant de la Senyera*, musicat pel Mestre Lluís Millet. Va traduir *Ifigènia a Taulide*, entre d'altres. L'any 1881 apareix la revista *L'Avenç*, que marca el pas del Naturalisme al Modernisme.

A principis del segle XX comença un període crucial per a la llengua i la literatura catalanes. Figures claus d'aquesta època són Joan Salvat Papasseit, que va morir molt jove, i J.V. Foix que va escriure entre el 1918 i el 1980. A més, es produeix un fet que resulta decisiu per a la recuperació de la llengua: es tracta del treball de normalització del corpus lingüístic català dut a terme per Pompeu Fabra. Aquest eminent filòleg (1868-1948) va ser el gran sistematitzador del català modern. Les seves grans obres, les *Normes ortogràfiques* (1913), la *Gramàtica Catalana* (1932) i el *Diccionari de la Llengua*

Catalana coincideixen amb la creació de l'Institut d'Estudis Catalans, l'any 1907. L'any 1932 es van signar les normes ortogràfiques dites de Castelló. Alguns dels autors més importants d'aquesta època i fins la guerra civil són Josep Carner (1884-1990), Eugeni d'Ors (1882-1954) i Carles Riba (1893-1959).

La postguerra va implicar la desaparició del català de l'escena pública. Va ser apartat de les institucions, dels mitjans de comunicació, de l'ensenyament i, en general, de totes les activitats socio-econòmiques. L'any 1946 van començar a apareixer tímidament algunes publicacions, especialment de poesia i obres sense peu d'impremta. No és fins a la dècada dels 60, quan es produeix una certa liberalització, que la situació comença a millorar. Pere Quart publica el 1960 *Vacances Pagades* i Salvador Espriu, que ja havia publicat el 1946 *Cementiri de Sinera*, publica, també el 1960, *La pell de brau*. *La plaça del Diamant* (1963) consagra Mercè Rodoreda; *Bearn*, Llorenç Villalonga; *El Pelegrí Apassionat*, en onze volums, Joan Puig i Ferrater. Són tants els autors d'aquest període que només és possible citar-ne alguns: Manuel de Pedrolo (*Temps obert*), Maria Aurèlia Campmany (*Feliçment sóc una dona*), Josep Pla (*Quadern gris*) i Josep Maria Espinàs (*Combat de nit*), per exemple. Joan Fuster, crític, assagista i historiador, va tenir també una gran influència, sobretot a partir de *Nosaltres els valencians* (1962).

Potser hauríem de referir-nos, també de manera il·lustrativa, als autors que es van exiliar durant la guerra civil, sobretot a Amèrica. D'alguns ja n'hem parlat, com Josep Carner i Joan Puig i Ferrater. Uns van tornar, altres no. Podem citar, entre altres, Ramon Girau, Agustí Bartra, Ana Murià y Joan Sales.

Pel que fa al teatre, va des de formes tradicionals com l'obra de Josep Maria de Sagarra a assaigs excepcionals com *Primera història d'Esther* (1948) de Salvador Espriu.

La institució dels primers premis literaris van eixamplar la vida literària catalana i publicacions com *Serra d'Or*, *Tele Estel* o *Cavall Fort* van introduir el català als mitjans de comunicació.

Des del 1979, període de la via autonòmica, el procés de normalització lingüística i l'entrada del català als mitjans de comunicació i a l'ensenyament obren el camí cap a la normalitat.

Entre els autors actuals citarem, només de manera il·lustrativa, Carme Riera (*Te deix, amor, la mar com a penyora*), Ferran Torrent (*Gràcies per la propina*), Quim Monzó (*El perquè de tot plegat*), Miquel Martí i Pol (*Paraules al vent*), Miquel de Palol (*El jardí dels set crepuscles*), Vicenç Villatoro (*Els anys a ciutat*), Àlex Susanna (*Quadern venecià*), Pere Gimferrer (*L'agent provocador*), Jesús Moncada (*Camí de sirga*), Robert Saladrigas (*Tauromàquia: Sol i Lluna*) i Maria Pau Janer (*Orient, occident, dues històries d'amor*). No podem oblidar Montserrat Roig (*El temps de les cireres*) ni Jaume Fuster (*La matèria dels somnis*), morts molt joves en un moment de plenitud creativa.

Hem de parlar també d'Antoni Maria Badia i Margarit, filòleg, que va publicar el 1995 la *Gramàtica Catalana. Descriptiva, normativa, diatòpica, diastràtica*. Es tracta d'una continuació i actualització de l'obra de Pompeu Fabra. Martí de Riquer, romanista i una autoritat en literatura medieval, autor, entre altres, d'edicions crítiques de *Tirant lo Blanc* (1947 i 1969) i del *Quixot* (1ª edició 1944; darrera edició revisada, 1990), d'una *Història*

de la Literatura Catalana amb Antoni Comas i Joaquim Molas (concretament va escriure els tres primers volums, sobre literatura antiga), d'una *Historia de la Literatura Universal* amb José Mª Valverde i d'una *Antologia de poetes medievals (Volum I-època medieval)* (1997). Són coneguts també els seus estudis sobre els trobadors, la *chanson de geste* i el *roman courtois*.

Fem ara un breu repàs a les zones catalanoparlants.

INTRODUCCIÓ A LA GEOGRAFIA, A LA DEMOGRAFIA I A L'ECONOMIA DELS PAÏSOS DE PARLA CATALANA

Catalunya

Catalunya ocupa un territori de 31.985 km a l'extrem nord-oriental de la Península Ibèrica. Limita al nord amb els Pirineus i Andorra, a l'oest amb l'Aragó, al sud amb València i a l'est amb la Mediterrània. Està organitzada en quatre províncies: Barcelona, Tarragona, Lleida i Girona.

Catalunya té una població d'aproximadament 6.300.000 habitants, principalment urbana. L'any 1991, més de 3.500.000 persones vivien en ciutats de més de 50.000 habitants (Barcelona passa del milió i mig) i només el 6% de la població vivia en pobles de menys de 2.000 habitants. La distribució geogràfica és força desigual: les zones properes de Barcelona tenen una densitat de població més alta (més de 1.100 habitants per km) i sobretot l'àrea geogràfica de Barcelona, on s'arriba als 16.000 habitants per km.

El creixement demogràfic de Catalunya s'ha produït sobretot al segle XX, com a conseqüència de moviments migratoris des d'altres regions, especialment els anys 20 i entre 1940 i 1970. Entre 1961 i 1970 la immigració neta va ser de 700.000 persones.

L'activitat econòmica de Catalunya és la típica d'una societat industrial. L'any 1990, l'agricultura només donava ocupació al 4% de la població activa, el sector industrial al 34%, el sector de la construcció al 9% i el de serveis (on el turisme és molt important) al 53% del total. El PIB de la Comunitat Autònoma (122,5%) és superior a la mitjana nacional.

València o País Valencià

El País Valencià està situat a la costa oriental de la Península Ibèrica. Limita al nord amb Catalunya i l'Aragó, a l'oest amb Castilla-La Mancha, al sud amb Múrcia i a l'est amb la Mediterrània. Està organitzat en tres províncies: València, Castelló i Alacant. Té una superfície de 22.291 km.

L'any 1991 (darreres dades de què disposem), el País Valencià tenia 3.857.234 habitants. Pel que fa a la distribució geogràfica, el 35% de la població vivia a ciutats de més de 50.000 habitants (600.000 a València ciutat), el 12% a ciutats d'entre 10 i 50.000 habitants i el 53% a ciutats i pobles de menys de 10.000 habitants.

La població ha augmentat de manera desigual aquests darrers anys. Ha crescut més al llarg de la costa, on són les ciutats més importants i els llocs turístics, que a l'interior. Gairebé una quarta part de la població és nascuda fora de la regió (es tracta principalment d'immigrants arribats de les regions frontereres i d'Andalusia, sobretot els anys 60). També és molt important el moviment migratori del camp a les ciutats.

Des dels anys 60, l'economia de la regió es caracteritza per una combinació de productes agrícoles (sobretot els cítrics, exportats a tota la Unió Europea), indústria (el 28% de la població activa), construcció (el 8%) i serveis (sobretot el turisme), que ocupa el 57% de la població activa).

Les Illes Balears

Les Illes Balears estan formades per dos arxipèlags situats a la Mediterrànea: les Balears pròpiament dites (Mallorca i Menorca) i les Pitiüses (Eivissa, Formentera i Cabrera). La seva superfície total és d'uns 5.000 km, 2.700 dels quals corresponen a Mallorca. Segons el darrer cens (1996), els habitants de les Illes Balears eren 760.379, distribuïts així: Mallorca, 609.150; Menorca, 67.009; Eivissa i Formentera 84.200. La població de fet és molt superior a causa del gran nombre de turistes, de residències secundàries i de treballadors temporers.

Entre 1960 i 1981, l'expansió del turisme, de la construcció i del sector terciari va provocar una forta immigració, la qual cosa va causar un rejuveniment de la població. Aquest creixement demogràfic es va repartir de manera molt desigual entre les illes: a Mallorca es va produir molt aviat i de manera molt ràpida, a Eivissa més tard però també depressa i a Menorca tard i més a poc a poc. Evidentment, aquest creixement va ser més fort al llarg de la costa. Des de 1980, la situació s'ha més o menys estabilitzat i això ha produït un envelliment de la població.

L'any 1991, el 31% dels habitants de les Illes Balears no eren autòctons. Eren sobretot persones nascudes en regions castellanoparlants d'Espanya. Els estrangers inscrits oficialment representaven només, en aquell moment, el 2,3% del total de la població.

El 41% de les persones viu a les ciutats de més de 50.000 habitants i el 34,3% a les ciutats d'entre 10.000 i 50.000 habitants (dades del 1991).

La Franja de Ponent o Franja d'Aragó

La zona catalanoparlant d'Aragó és una franja de territori de 5.077 km, fronterera amb la Catalunya occidental. Pertany a la Comunitat Autònoma d'Aragó i la seva població actual és de 55.000 habitants, aproximadament (dades del 1991). Sembla que s'ha aturat una mica el descens demogràfic observat en aquesta zona des de principis de segle i que la població de Fraga, la ciutat industrial més important, fins i tot ha augmentat al llarg dels darrers anys.

Les pèrdues demogràfiques han estat causades per una sèrie de factors: l'emigració (sobretot cap a Catalunya), un sector agrícola arcaic i una industrialització feble (excepte al voltant de Fraga), l'aïllament geogràfic i l'envelliment de la població.

L'economia es basa sobretot en l'agricultura i la majoria d'indústries pertanyen al sector agro-alimentari. El potencial turístic de la zona és molt important però està poc explotat.

El Principat d'Andorra

És l'únic Estat que té el català com a única llengua oficial. La població d'aquest petit Estat pirinenc de 464 km² era, segons les dades del cens de 1996, de 64.331 habitants, més de la meitat dels quals viuen a Andorra la Vella, que n'és la capital. L'expansió moderna d'aquesta ciutat s'ha fet al llarg de la carretera i li ha donat un aspecte totalment urbà. Forma una conurbació amb Les Escaldes.

L'economia tradicional es basava en l'agricultura i la ramaderia. És important també l'explotació del bosc gràcies a la millora de les comunicacions. La indústria és gairebé inexistent. Actualment, les principals fonts d'ingressos són el comerç i la indústria: la indústria hotelera és molt important. Les estacions d'esports d'hivern són conegudes internacionalment. El creixement de la població, sobretot a la capital, ha anat lligat a l'abandonament de les activitats agrícoles i al desenvolupament comercial i turístic.

L'Alguer

Aquesta ciutat d'Itàlia està situada al nord-oest de l'illa de Sardenya. Té una superfície de 224 km² i 39.795 habitants (dades de 1997). Pel que fa a l'economia, l'agricultura es basa en les oliveres i la vinya. La pesca és prou important. La indústria és sobretot artesanal. S'extrau caolí i galena. El port ha perdut activitat, però l'aeroport és el segon de Sardenya; no oblidem que l'Alguer s'ha convertit en la segona ciutat turística de l'illa.

El Carxe

Situat al sud del País Valencià, pertany al municipi de Iecla (Murcia). L'any 1960 tenia 458 habitants. Ha perdut població al llarg del segle XX.

SITUACIÓ NORMATIVA

Ja hem dit que, de tot l'àmbit lingüístic català, és a Catalunya on la situació està més normalitzada. Veiem el panorama. Fem primer un repàs a la situació des del punt de vista jurídic. La Constitució espanyola¹ de l'any 1978 estableix en el seu article 3:

1. El castellano es la lengua española oficial del Estado. Todos los españoles tienen el deber de conocerla y el derecho a usarla.
2. Las demás lenguas españolas serán también oficiales en las respectivas Comunidades Autónomas de acuerdo con sus Estatutos.
3. La riqueza de las distintas modalidades lingüísticas de España es un patrimonio cultural que será objeto de especial respeto y protección.

En conseqüència, el català és llengua oficial de Catalunya, les Illes Balears i la Comunitat Valenciana com també ho és el castellà.

(¹) BOE 311, de 29.12.78

L'Estatut d'Autonomia de Catalunya¹, en el seu article 3, disposa que

1. La llengua pròpia de Catalunya és el català.
2. L'idioma català és l'oficial de Catalunya, així com també ho és el castellà, oficial a tot l'Estat espanyol.
3. La Generalitat garantirà l'ús normal i oficial d'ambdós idiomes, prendrà les mesures necessàries per tal d'assegurar-ne llur coneixement i crearà les condicions que permetin d'arribar a llur igualtat plena quant als drets i deures dels ciutadans de Catalunya.
4. La parla aranese serà objecte d'ensenyament i d'especial respecte i protecció.

Tot això ha estat desenvolupat després en la Llei de normalització lingüística de 1983 i la Llei de normalització lingüística de 1998, que substitueix l'anterior².

L'Estatut d'Autonomia de la Comunitat Valenciana³ disposa en l'article 7è del Títol Primer:

1. Els dos idiomes de la Comunitat Valenciana són el valencià i el castellà. Tothom té dret a conèixer-los i a usar-los.
2. La Generalitat Valenciana garantirà l'ús normal i oficial d'ambdues llengües, i adoptarà les mesures necessàries per tal d'assegurar-ne el coneixement.
3. Ningú no podrà ser discriminat per raó de la seua llengua.
4. Hom atorgarà protecció i respecte especials a la recuperació del valencià.
5. La llei establirà els criteris d'aplicació de la llengua pròpia en l'Administració i l'ensenyament.
6. Hom delimitarà per llei els territoris en els quals predomine l'ús d'una llengua o de l'altra, així com els que puguen ser exceptuats de l'ensenyament i de l'ús de la llengua pròpia de la Comunitat.

(¹) Llei Orgànica 4/1979, de 18 de desembre, BOE 306 de 22.12.79

² Llei 7/1983, de Normalització Lingüística a Catalunya, i Llei 1/1998, de 7 de gener, de política lingüística

³ Llei Orgànica 5/1982, d'1 de juliol, BOE 164, de 10.7.82

L'altra norma bàsica pel que fa a la Comunitat Valenciana és la Llei d'ús i ensenyament del valencià¹. Aquesta normativa introdueix la denominació de *valencià*, amb els problemes que això suposa per al reconeixement de la unitat de la llengua. La legislació valenciana ha delimitat els territoris de predomini lingüístic català respecte dels de predomini lingüístic castellà, però no exclou la doble oficialitat lingüística en aquests darrers territoris.

L'Estatut d'Autonomia de la Comunitat Balear² disposa en l'article 3er del Títol Primer:

La llengua catalana, pròpia de les Illes Balears, tindrà, juntament amb la castellana, el caràcter d'idioma oficial. Tots tenen el dret de conèixer-la i d'usarla i ningú no podrà ésser discriminat per causa de l'idioma.

La Llei de Normalització Lingüística³ desenvolupa l'Estatut de manera semblant a la llei catalana.

La reforma⁴ de l'Estatut d'Autonomia de la Comunitat d'Aragó⁵ reformula l'article 7è i assenjala que les llengües i modalitats lingüístiques pròpies d'Aragó gaudiran de protecció. Se'n garantirà l'ensenyament i el dret dels parlants en la forma que estableixi una Llei de les Corts d'Aragó per a les zones d'utilització predominant d'aquelles.

A Andorra, l'article 2.1 de la Constitució estableix que la llengua oficial de l'Estat és el català.

A l'Alguer, la Llei Regional de 7 d'octubre de 1993, del consell regional de Sardenya, sobre tutela i valorització de la llengua catalana a Sardenya, esmenta el català i el sard.

Pel que fa a la Catalunya Nord, no hi ha legislació pel que fa a la llengua. Molt recentment, les autoritats franceses han anunciat la seva intenció de fomentar i de protegir les llengües diferents del francès que es parlen en el territori.

Fixem-nos bé que en els Estatuts d'Autonomia de Catalunya, de la Comunitat Valenciana i de la Comunitat Balear es diu que el català és la llengua *pròpia* d'aquests territoris. Potser caldria aclarir què s'entén com *llengua pròpia*.

¹ Llei 4/1983, de 23 de novembre

² Llei Orgànica 2/1983, de 25 de febrer, BOE 51, de 1.3.83

³ Llei 3/1986, de 29 d'abril

⁴ Lei orgànica 5/1996, de 30 de setembre

⁵ Llei orgànica 8/1992, de 10 d'agost

La *Declaració Universal dels Drets lingüístics*¹ assenyala, en el seu article 1 que “amb la denominació llengua pròpia d’un territori es fa referència a l’idioma de la comunitat històricament establerta en aquest espai”.

Aquesta expressió indica doncs, en el cas del català, que és la llengua arrelada, tant des d’un punt de vista històric com social, en els tres territoris, tot i que en èpoques recents hagi estat proscribida dels usos públics i oficials o que una part de la població n’utilitzi d’altres. A la Comunitat Valenciana el castellà és la llengua *pròpia* dels territoris anomenats per llei “*de predomini lingüístic castellà*”, on, en conseqüència, la llengua pròpia és alhora la nacional i la territorial.

El fet que el català sigui la llengua *pròpia*, segons la normativa de Catalunya, seguida en menor grau per les altres, té tres conseqüències jurídiques. La primera és que el català és la llengua de totes les institucions de Catalunya, de les corporacions, de les empreses i dels serveis públics, dels mitjans de comunicació institucionals, de l’ensenyament en tots els nivells, de les modalitats educatives i de la toponímia. També ha de ser la llengua emprada preferentment per les empreses i entitats privades que ofereixen serveis al públic. La segona és que el català ha de beneficiar-se, allà on sigui necessari, de mesures jurídiques i del suport institucional necessari perquè recuperi l’hegemonia. La llengua pròpia ha de disposar, doncs, de les condicions i de les garanties jurídiques necessàries perquè es mantingui el seu ús normal i general, sense perjudici de la doble oficialitat del català i del castellà. La tercera conseqüència és que la legislació ha de declarar oficial la llengua pròpia. És a dir, que l’oficialitat té el seu origen en el caràcter de *llengua pròpia*.

Arribem ara a un altre punt interessant. Aquesta situació de doble oficialitat vol dir que ambdós idiomes són iguals l’un respecte de l’altre. No implica que tots els textos hagin de redactar-se forçosament en les dues llengües; cadascuna té validesa per ella mateixa. Davant l’Administració el ciutadà pot decidir en quina llengüa oficial vol adreçar-s’hi i l’empleat públic s’hi ha d’adaptar. Els actes jurídics són vàlids tant en català com en castellà i això és el que fa que es parli de doble oficialitat i no pas de cooficialitat.

EL CONEIXEMENT DE LA LLENGUA CATALANA

A la història recent, i durant molts anys, el català va estar proscribit de l’escena pública a l’Estat espanyol; la seva desaparició gairebé total d’àmbits vitals com l’ensenyament, els mitjans de comunicació i l’Administració pública va fer que quedés relegat a la vida domèstica, d’on no va desaparèixer mai, i a manifestacions més o menys clandestines. L’única excepció va ser potser, als anys 60, el fenomen anomenat de la *Nova Cançó*.

A més, i com ja hem dit, durant aquests anys es va produir una forta immigració de persones castellanoparlants, la qual cosa va fer recular el nombre de catalanoparlants, especialment a Catalunya, on es va passar d’un 75% l’any 1940 a un 68% l’any 1968 i a

¹ Aprovada a la Conferència Mundial sobre els Drets Lingüístics (Barcelona 1998), a la qual van participar experts de tot el món. S’està intentant aconseguir l’adhesió del màxim d’institucions, l’ONU inclosa, i que s’adjunti com a annex a la Declaració Universal dels Drets Humans (el Parlament de Catalunya i el Congreso de los Diputados espanyol ja ho han fet).

un 60% l'any 1975. En aquell moment es va produir també l'abandó de l'ús del català per una part de la burgesia catalana.

És evident, doncs, que la tasca que s'havia de dur a terme era molt important: la recuperació d'una llengua que gairebé havia quedat reduïda a la seva expressió oral. Això va implicar tota una feina de normalització que ha donat lloc a la consolidació d'un model comú i a l'enfortiment d'una consciència social favorable a la recuperació del català. Es van fer força campanyes de difusió i de sensibilització amb lemes com “*depèn de vostè*” ja l'any 1985. També va ser molt important la campanya “*català a l'escola*”.

El II Congrés Internacional de la Llengua Catalana (1986) va deixar clara la necessitat d'establir un pla per normalitzar l'ús del català. Aquest *Pla general de normalització lingüística* va ser aprovat al març de 1985. Els objectius generals del pla eren els següents:

- (Col.lectiu) *Aconseguir que la llengua pròpia de Catalunya sigui habitualment usada per les institucions públiques i privades en tots els usos públics i s'hi desenvolupi, en condicions de no subordinació, tota l'activitat.*
- (Individual) *Aconseguir que siguin plenament respectats els drets lingüístics de cada ciutadà de Catalunya pel que fa al desenvolupament de totes les activitats públiques, professionals, culturals, socials o de lleure, sabent que els poders públics protegeixen o emparen l'exercici d'aquests drets, sense conculcar el dret col.lectiu de la comunitat lingüística a la llengua pròpia del territori.*

A continuació es va crear una sèrie d'organismes per fer realitat aquests objectius. A les Illes Balears i a la Comunitat Valenciana també es va treballar molt en aquesta recuperació i es pot dir que els resultats són força satisfactoris.

Presentem a continuació, doncs, les dades més actualitzades de què disposem sobre el coneixement del català als països de parla catalana:

Competències lingüístiques a Catalunya (1996)

Competència	Població	Percentatge
Entendre	5.683.237	94,9
Parlar	5.506.512	75,3
Llegir	4.330.251	72,3
Escriure	2.743.326	45,8
Població total	5.984.334	

Aquestes dades es refereixen a la població de més de dos anys d'edat.

Com es veu en aquest quadre, el grau de competència lingüística en català ja és molt alt. Evidentment, no és la llengua familiar de totes aquestes persones. Encara falta fer molt

per augmentar certes competències lingüístiques, però també és clar que és difícil superar aquest percentatge del 94,9% de persones que entenen el català.

Competències lingüístiques a la Comunitat Valenciana

El fet que la llengua pròpia d'aquesta Comunitat Autònoma es denomini *valencià* no té cap base lingüística. En això estan d'acord els lingüistes. Com explica el Consell Valencià de Cultura,¹

“El nostre Estatut d'Autonomia denomina “valencià” a la llengua pròpia dels valencians, i, per tant, este terme ha de ser utilitzat en el marc institucional, sense que tinga caràcter excoent”.

I més endavant:

“A l'empar de l'Estatut d'autonomia i de l'autogovern que l'Estatut ha fet possible, hem assistit darrerament a una clara milloria en el nivell de consideració i de prestigi social del valencià, la qual cosa és una base favorable per a intentar amb optimisme el redreçament necessari de la nostra llengua, a hores d'ara tan malmesa per l'abandó i la desídia. Dissortadament, esta milloria es troba entrebancada pel conflicte esterilitzador que es perpetua entre nosaltres, especialment a la ciutat de València i la seua conurbació. Un conflicte sobre el nom, la naturalesa i la normativa de la llengua pròpia dels valencians que n'impedeix la salut i que acumula les dificultats en el procés de recuperació de la llengua que ens hauria d'identificar i d'unir com a valencians, en comptes de separar-nos”.

El Servei d'Investigació i Estudis de la Direcció General de Política Lingüística de la Conselleria d'Educació i Ciència va fer una Enquesta sobre l'ús del valencià l'any 1995, sota la direcció de Rafael L. Ninyoles, sociòleg, cap del Servei d'Investigació i Estudis Sociolingüístics. Aquesta enquesta es va fer entre les persones de més de 15 anys residents a la Comunitat Valenciana i estudiant separatament les dues zones lingüístiques de què ja hem parlat. Per fer les entrevistes (1.600 en total) es van seleccionar cinc regions diferenciades a la zona valencianoparlant (regió d'Alacant, regió d'Alcoi-Gandia, regió de València, àrea metropolitana de València i regió de Castelló) i la zona castellanoparlant (regió de Requena-Sogorb i regió d'Oriola). És una enquesta molt ben feta segons el mètode d'estratificació polietàpica proporcional. Els criteris han estat la regió, l'hàbitat, el sexe i l'edat. Pel que fa a l'hàbitat, s'han considerat els estrats de població següents: municipis de fins a 10.000 habitants, municipis de 10.001 a 25.000 habitants, municipis de 25.000 a 100.000 habitants, municipis de més de 100.000 habitants. Pel que fa als intervals d'edat: de 15 a 24 anys, de 25 a 34 anys, de 35 a 44 anys, de 45 a 54 anys, de 55 a 64 anys, de 65 anys i més

Una de les preguntes era: entén, sap parlar, sap llegir, sap escriure en valencià?

Les respostes van ser les següents:

--	--	--	--	--

(¹) Document definitiu sobre la llengua aprovat el 13 de juliol del 1998

		Total	Zona valencianoparlant	Zona castellanoparlant
Entén	Gens	3,1%	0,9%	20,3%
	Un poc	9,5%	5,7%	40,0%
	Bastant bé	23,0%	22,4%	27,7%
	Perfectament	64,4%	71,0%	12,0%
	Total	100,0%	100,0%	100,0%
Parla	Gens	17,5%	10,9%	70,0%
	Un poc	19,8%	19,6%	21,7%
	Bastant bé	18,6%	20,2%	6,3%
	Perfectament	44,0%	49,3%	2,0%
	Total	100,0%	100,0%	100,0%
Llegeix	Gens	14,6%	10,3%	48,5%
	Un poc	38,9%	39,7%	33,0%
	Bastant bé	32,5%	34,7%	15,0%
	Perfectament	14,0%	15,3%	3,5%
	Total	100,0%	100,0%	100,0%
Escriu	Gens	56,1%	52,8%	82,5%
	Un poc	23,5%	25,0%	12,0%
	Bastant bé	15,1%	16,4%	5,0%
	Perfectament	5,2%	5,8%	0,5%
	Total	100,0%	100,0%	100%

A la zona valencianoparlant, es va preguntar també en quines circumstàncies es parla valencià. Els resultats són aquests:

	a casa	amb els amics	a botigues	a grans superfícies	amb desconeguts
sempre en valencià	44,3%	26,6%	27,2%	14,6%	13,7%
generalment en valencià	4,8%	13,3%	14,9%	11,9%	12,9%
més en valencià	0,9%	5,2%	3,8%	4,9%	5,2%
indistintament	2,8%	10,2%	9,9%	11,9%	15,2%
més en castellà	2,4%	6,7%	3,3%	5,0%	4,7%
generalment en castellà	2,2%	4,3%	3,7%	4,5%	6,3%
sempre en castellà	42,7%	---	37,2%	47,5%	42%

Pel que fa a l'escriptura, un 25,3% de persones declaren que escriuen alguna vegada en valencià, principalment pels estudis.

Competències lingüístiques a la Comunitat Balear

A la Comunitat Balear no s'ha fet darrerament cap cens ni cap enquesta lingüística oficial, la qual cosa ens obliga a utilitzar les dades de 1991.

L'any 1991, doncs, la situació a les Illes Balears era la següent: un 88,6% de la població entenia el català, un 66,7% el parlava, un 55% el llegia i un 25,9% l'escrivia. Val a dir que un 75% de les persones nascudes fora d'aquesta comunitat entenen el català, encara que no el parlin i que la situació és molt diferent a Mallorca que a Menorca, per exemple. A Mallorca, sembla que, en aquests moments, la presència de tants estrangers, sobretot alemanys, que han fet d'aquest lloc la seva residència principal, amb fills escolaritzats a l'illa, fa les coses difícils, perquè n'hi ha força que no entenen ni volen entendre la situació.

Competències lingüístiques a la Franja d'Aragó

En aquesta zona, i malgrat els progressos realitzats, la situació, l'any 1987 i segons un estudi de 1990¹, era de diglòssia. Com explica l'autor, *“en una situació de diglòssia hi ha una llengua de prestigi que domina sobre de l'altra desprestigiada, encara que aquesta sigui l'autòctona i la més parlada en un territori, com succeeix a la Franja, però no als actes oficials i rellevants”*.

Tot i que les dades de què disposem corresponen a un estudi de l'any 1994, considerem interessant assenyalar que el català és la primera llengua o la llengua de comunicació habitual del 90% aproximadament dels habitants de la Franja (unes 45.000 persones); el mateix estudi indica també, però, que aquesta llengua està en fase de regressió tant des d'un punt de vista qualitatiu com quantitatiu. Segons una introducció de Miquel Siguan a un estudi d'Angel Huguet²,

“les dues terceres parts dels escolars de la zona parlen català a casa i amb els seus pares, però la proporció es redueix de forma notable quan es tracta de l'ús del català fora de casa, amb els amics i coneguts, i encara més quan tenim en compte l'àmbit escolar i la relació amb els mestres. Però al mateix temps el 60% dels escolars assisteixen a classes de català per decisió dels seus pares i la majoria valoren positivament aquesta assistència”.

Per què aprenen català aquests nens? Segons el mateix autor el coneixement d'aquesta llengua pot *“facilitar l'emigració a Catalunya per trobar treball més ben retribuït o, en un esglaó social més alt, per poder seguir estudis universitaris a Lleida o Barcelona”*. Potser si la zona aconsegueix de tenir prou vitalitat per fer que els seus fills no marxïn, el

¹ BADA PANILLO, J.R. El Debat del català a l'Aragó (1983-1987), pàg. 13. La Gabella, 1990

² BILINGÜISME SOCIAL AL BAIX CINCA. Una anàlisi des de la perspectiva escolar. Angel Huguet. Institut d'Estudis del Baix Cinca, IEA, Col.lecció La Sitja.

futur de la llengua a la franja es veurà influenciat per aquest coneixement que estan adquirint els escolars.

Competències lingüístiques a Andorra

Ja hem dit que el català és l'única llengua oficial d'aquest Estat. És un país de forta immigració, però es pot dir que el 77% dels adults té un bon coneixement del català. En el 67% dels casos és la llengua que s'utilitza amb els amics i el 63% de la població l'utilitza a la feina.

Competències lingüístiques a l'Alguer

En un article molt interessant de la revista *L'Alguer* es diu que un català d'avui que arribés a l'Alguer i sentís parlar a la gent, tindria la mateixa impressió que un italià actual que, en arribar a Florència, per exemple, sentís els florentins parlar l'italià de Dante. Evidentment, la parla de l'Alguer és la que menys ha evolucionat al llarg del temps, o, al menys, ha evolucionat d'una manera diferent del català de les altres zones. Conviu amb l'italià i el sard i està lluny de les zones catalanoparlants. El turisme, que n'és la indústria principal, podria ser un factor negatiu per a la llengua, perquè els turistes, excepte els dels països catalans, no solen demostrar gaire comprensió pel fet que existeixin llengües "locals". Es calcula que els catalanoparlants són uns 18.000.

La UNESCO considera que el català de l'Alguer és una llengua en perill (no el català en general).

No resistim la temptació de reproduir un paràgraf d'un article publicat a la revista *L'Alguer* i escrit l'any 1992, amb ocasió dels Jocs Olímpics de Barcelona:

“La partença, de fet, amb un retard de dos dies pel temps mal, és estada possible solament la tarda del dimecres següent, en un clima de malenconia: poca gent a saludar, los parents, qualqui llàgrima...El temps però, finalment posats en bo, no deixa massa marge als sentimentalismes, als saluts oficials i així la JOANA D'ARC, partint del moll de la duana, deixava el port de l'Alguer en direcció de Ciutadella, on arribava lo maité de divendres per un poc de repós i per participar a una festa en honor de la barca algueresa”.

GRAU DE CONEIXEMENT DEL CATALÀ

Competència	Catalunya	Comunitat Valenciana	Illes Balears
Entendre, parlar, llegir, escriure	41%	12%	22%
Entendre, parlar, llegir	24%	19%	32%
Entendre, parlar	9%	24%	17%
Entendre	22%	35%	23%
TOTAL	96%	90%	94%

Grau de coneixement del català segons el lloc de naixement

Competència			
Persones nascudes a	Catalunya (59%)	València (74%)	IllesBalears (67%)
No entenen	0	6	1
Entenen i no parlen	6	25	7
Parlen	94	68	92
Persones no nascudes a	Catalunya (41%)	València (26%)	Balears (33%)
No entenen	10	23	17
Entenen i no parlen	45	61	56
Parlen	43	15	27
No contesten	2	1	-

(Aquestes dades, facilitades com moltes de les utilitzades per escriure aquest article pel Departament de Política Lingüística de la Generalitat de Catalunya, provenen d'un estudi de Miquel Siguan, *Conocimiento y uso de las lenguas en España* (Madrid, Centro de Investigaciones Sociológicas, 1994).

EL CATALÀ A L'ENSENYAMENT

Des del 1978, l'ensenyament del català és obligatori a les escoles i instituts de la majoria de territoris catalanoparlants. Les legislacions catalana, balear i valenciana han fomentat també la utilització vehicular d'aquesta llengua. El coneixement del català per part del ensenyants s'ha anat fent obligatòria, excepte a València. Les lleis lingüístiques estableixen que, al final de l'ensenyament obligatori, els alumnes han de demostrar que coneixen les dues llengües oficials. Pel que fa a l'ensenyament universitari, tant a Catalunya com a les Illes Balears els alumnes tenen dret a expressar-se en la llengua que prefereixin.

A Andorra, els pares poden triar entre l'ensenyament finançat pels Governos de França, d'Espanya o d'Andorra. Dels tres, el darrer és l'únic que es fa en català.

A la Catalunya Nord, a la Franja d'Aragó i a l'Alguer, el català s'estudia de manera voluntària.

ELS MITJANS DE COMUNICACIÓ I EL MÓN DE LA CULTURA

Els mitjans de comunicació tenen una importància capital per a una llengua. En primer lloc, pel prestigi que li atorguen. El fet de que hi hagi diaris, revistes, emissores de ràdio i de televisió en català ha contribuït a la normalització de la llengua catalana. I diem normalització en dos sentits: el primer, fer-la normal, és a dir, fer que resulti tan normal llegir notícies en català sobre esdeveniments que s'han produït als Estats Units, per exemple, com en castellà. És tan estrany sentir la Ingrid Bergman o en Harrison Ford

parlar en català com en castellà (a casa nostra la majoria de pel·lícules es doblen). Però, és cert, encara recordo el xoc que va suposar per mi sentir com en J.R. de *Dallas* deia a la seva dona: “*Sue Ellen, ets un pendó*; en castellà li ho havia sentit dir tantes vegades que no em sonava estrany. El segon sentit de “normalització” és el legal i normatiu, és. a dir, en el cas de la televisió, aplicar les normes que s’havien adoptat i establert. Durant molt de temps, TV3, Televisió de Catalunya, va tenir lingüistes de plató, la feina dels quals era corregir els textos i la pronúncia dels locutors.

Pel que fa als mitjans de comunicació, hem d’assenyalar que la majoria de dades de què disposem es refereixen a la Comunitat Autònoma de Catalunya. Sembla que les altres zones de parla catalana no disposen de dades.

L’any 1976 va aparèixer el primer diari en català des de la guerra civil, *AVUI*. Altres publicacions són *Regió 7*, el *Punt Diari*, el *Diari de Lleida* i el *Diari de Girona*, *El Periódico*, que té una doble edició separada en català i castellà i el *Periódico de l’estudiant*. A més, els grans diaris solen publicar suplementos en català. Pel que fa a les publicacions periòdiques, hi ha *El temps*, valenciana, *Presència*, *Serra Or*, *Cavall Fort i Desperta Ferro* (publicada a la Franja d’Aragó), *El 9 Nou*, el *Diari de Vilanova*, *El 3 de vuit* i *El Periódico d’Andorra*. A més, a tots els territoris de parla catalana hi ha moltes revistes i butlletins comarcals i locals.

Pel que fa a la ràdio, les emissores gestionades directament per la Generalitat de Catalunya emeten íntegrament en català: *Catalunya Ràdio*, *Catalunya Música* i *Catalunya Informació*. Cal afegir-hi altres emissores de gestió pública, com *COM Ràdio* i *Ràdio 4*. Hi ha també 192 emissores de ràdio municipals a Catalunya que emeten el 80% de la seva programació en català. Pel que fa a les emissores privades, n’hi ha que emeten parcialment en català, com *Cadena SER*, *Onda Cero*, *Antena 3* i *Cadena Nova*.

L’ús del català per part de les cadenes de televisió és el següent: la segona cadena de *Televisión Española (TVE 2)* utilitza el català en alguns programes; la *Corporació Catalana de Radiotelevisió (TV3 i Canal 33)* emet exclusivament en català. A *Antena 3 Televisión* la presència del català es limita a retransmissions de partits de futbol i a alguns programes específicament distribuïts els dissabtes al matí. A *Tele 5* la situació és pràcticament idèntica a la d’*Antena 3*, però s’han fet proves per a introduir alguns programes en sistema dual. A *Canal Plus* el català és inexistent, excepte pel que fa a la projecció d’algunes pel·lícules. *TV Andorra* està en fase creació. A més, hi ha unes cinquanta cadenes de televisió locals, per exemple, *Televisió de Barcelona*, *Televisió de Sabadell* i *Televisió de Girona*.

Potser val la pena assenyalar que, si bé en un principi les persones triaven llengua i no programes, la situació s’ha regularitzat, podríem dir que s’ha normalitzat: ara es trien els programes en funció del seu interès i no tant de la llengua. *TV3* es veu a Mallorca i a parts de València. En aquesta Comunitat Autònoma hi ha també una cadena de televisió, *Canal 9*, que és bilingüe.

Pel que fa a la producció editorial, l’any 1995 es van publicar 5.793 llibres en català, xifra que representa el 11,7% dels publicats a tot l’Estat espanyol. Per gèneres, el primer lloc l’ocupen els llibres d’ensenyament, seguits pels de temàtica general, els de literatura i els d’història. La majoria dels títols publicats són primeres edicions i aproximadament un

20% són traduccions. També s'han d'assenyalar les traduccions del català a altres llengües.

Pel que fa a la música popular i moderna, alguns dels cantants de la *Nova Cançó* segueixen en actiu i amb molt d'èxit: Maria del Mar Bonet, Lluís Llach i Joan Manuel Serrat són potser els més destacats. A principi dels anys noranta es va produir un *boom* de grups de rock en català: Sau, Sangtraït, Els Pets. S'editen uns 120 discs en català cada any.

Diferents companyies de teatre treballen íntegrament, o quasi, en català. N'hi ha que tenen molts anys d'experiència: Comediants, La Cubana, Dagoll-Dagom, Els Joglars, el Teatre Lliure. S'ha creat el Teatre Nacional de Catalunya, que ofereix en català obres d'autors catalans i estrangers.

Pel que fa al cinema, el panorama és més aviat trist. Ens referim a la producció en llengua catalana, és clar. La producció pròpia no és massa important, però hi ha pel·lícules que tenen força èxit, com *Gràcies per la propina*. Els últims anys s'han pogut veure en versió catalana títols com *El pacient anglès*, *El geperut de Notre Dame*, *El Príncep de les Marees*, *Indoxina* i *Tots els matins del món*.

TRADUCCIÓ I TERMINOLOGIA

S'han creat diverses facultats de traducció i interpretació on és poden estudiar aquestes especialitats en dues vessants: cap al català o cap al castellà. El Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya, amb la intervenció acadèmica de l'*Institut d'Estudis Catalans*, va crear el TERMCAT (Centre de Terminologia) l'any 1985. Es pot consultar per Internet.

EL PRESTIGI D'UNA LLENGUA

Ja hem parlat diverses vegades de la qüestió del prestigi de les llengües. En principi, totes les persones s'estimen la seva llengua, la qual cosa no vol dir que no en puguin parlar i estimar-ne d'altres. El fet que ens estimem una persona tampoc no impedeix que n'estimem d'altres. Ara bé, hi ha situacions especials on dues o més llengües viuen l'una al costat de l'altra i, per la raó que sigui, una és considerada superior a l'altra. En conseqüència, una té més prestigi que l'altra. Aleshores es produeix la diglòssia, que és una "*situació sociolingüística en què dos idiomes o parlars són usats amb valor social diferent: l'un és usat per a funcions formals, generalment en l'ús escrit, enfront de l'altre, que és usat per a funcions informals, bàsicament orals*"¹. Aquesta situació existeix, com ja hem vist, a la Franja d'Aragó, tot i que sembla millorar.

Ja hem vist també que, en una situació de diglòssia, hi ha una llengua de prestigi que domina sobre l'altra, desprestigiada. Perquè en aquestes situacions, segueix dient Bada, "*fins i tot els mateixos parlants comprenen que no és adequada per parlar de coses importants o en ocasions importants*". Bé, el que és evident és que ho comprenen o se'ls

(¹) Diccionari de la Llengua Catalana, Institut d'Estudis Catalans, 1995

ha fet comprendre. Se'ls ha fet creure que hi ha llengües més dignes que altres que només són bones per ser utilitzades a casa i poc més.

La llengua parlada pels obrers sempre tindrà menys prestigi que la llengua parlada per les classes superiors. És aquesta raó de prestigi la que fa que, a Luxemburg, i ara ens apartem una mica del tema d'aquest article, el portuguès no existeixi com a opció oficial als estudis de Filologia Romànica al Centre Universitari, mentre que s'hi pot estudiar l'italià o el castellà, per exemple? Evidentment, a Luxemburg hi ha molts immigrants portuguesos. Potser la concessió d'un Premi Nobel ajudarà a canviar les coses...

Es va dir també que el català no era una llengua per escriure llibres científics. No val la pena fer cap comentari. En el repàs que hem fet de la literatura catalana, sense ser en cap moment exhaustiu, queda palesa la presència d'obres filosòfiques i científiques. Però assenyalem també que el Sr. Antoni Gutiérrez Díaz, Vicepresident del Parlament Europeu, ha demanat al President de la Generalitat de Catalunya que, per tal d'afermar la presència catalana a la Comunitat Europea, s'organitzi una exposició del llibre científic català a les seus del Parlament. Un exemple d'aquest tipus de llibre és el *Diccionari Enciclopèdic de Medicina*.

El que també és clar és que si una llengua no s'aprèn a l'escola, com ha estat el cas de diverses generacions de catalanoparlants, la persona que parla aquesta llengua es troba sempre en una situació d'inferioritat, perquè, malgrat que sigui capaç d'expressar-se i de comprendre força bé a nivell oral, la faceta escrita de la llengua sempre li serà problemàtica. Aquestes persones es converteixen en una mena d'analfabets funcionals en aquella llengua. S'ha d'imaginar només la situació absurda d'una persona que sempre ha parlat català (o bretó, per exemple) amb els seus pares i amics i que, quan vol enviar una carta a aquestes mateixes persones, ho ha de fer en una altra llengua perquè és incapaç de fer-ho en la seva llengua *pròpia*.

D'altres vegades s'ha fet creure a les persones que no aniran enlloc amb la seva llengua *pròpia*. Ningú no parla d'aprendre'n només una. Seria un greu error, el món és cada dia més petit. De totes maneres, hi ha moltes llengües, fins i tot oficials d'un Estat o de la Comunitat Europea, únicament amb les quals no es va gaire lluny. És clar que cal conèixer més d'una llengua. O bé volem perdre tot el nostre patrimoni cultural i adoptar una única llengua universal? Quina? L'esperanto? L'anglès? O potser el llatí?

L'ENSENYAMENT DEL CATALÀ A L'EXTERIOR

En el curs 97-98, hi ha 72 universitats arreu del món amb lectors o encarregats de curs pagats per la Generalitat de Catalunya. A Europa, hi ha 17 lectorats a Alemanya, 14 al Regne Unit, 9 a França, 8 a Itàlia, 2 a Hongria, Polònia i Rússia, 1 a Bèlgica, Finlàndia, Irlanda, Països Baixos, Portugal i Romania. A Amèrica, n'hi ha 4 als Estats Units i 1 al Canadà, Mèxic, Argentina i Uruguai. També n'hi ha 1 a Austràlia i 1 al Camerún. A més, unes 94 universitats també fan cursos de català i contracten el professorat pel seu compte. Cal afegir els 78 centres i organitzacions (com ara els casals catalans) que també ofereixen classes de llengua i literatura catalanes.

Fa exactament dos anys es va crear la FIEC (Federació Internacional d'Entitats Catalanes), amb els objectius de reunir en el seu si el major nombre de casals, associacions o centres catalans del món, de fomentar l'associalisme català arreu del món, de promoure i representar davant els organismes nacionals i internacionals els projectes destinats a assolir els objectius expressats i contribuir al desenvolupament econòmic, social i cultural de Catalunya, amb una atenció particular a tot el que es refereix a l'especificitat de la seva llengua i cultura, a la difusió d'ambdues, i també a la màxima difusió del coneixement de Catalunya arreu del món.

Dins la FIEC s'ha creat una coordinació didàctica per tal de posar en contacte els professors que imparteixen cursos a tots els centres i casals i que, fins ara, havien treballat, molt meritòriament, tots sols, sense massa contacte amb els d'altres centres. Aquesta coordinació permetrà compartir experiències i crear un banc de recursos didàctics. D'altra banda, s'ha començat a publicar un butlletí (per cert, el primer número no té nom, es diu: "Com es dirà?"; tots sou convidats a ajudar a trobar-li un nom). L'equip de redacció d'aquest butlletí està format per professors de Luxemburg.

EL CATALÀ A LES INSTITUCIONS EUROPEES

El català no és ni llengua oficial ni llengua de treball a les Comunitats Europees. Però el Parlament Europeu va aprovar, ja el 1990, l'informe Reding (A3-169/90), que inclou la Resolució *sobre la situació de las lenguas en la Comunidad y la de la lengua catalana*¹. L'apartat 4 d'aquesta Resolució assenyala:

Pide al Consejo, formado por los representantes de los Estados miembros, y a la Comisión, que adopten medidas que permitan lograr los objetivos siguientes:

- *la publicación en catalán de los Tratados y los textos fundamentales de las Comunidades;*
- *la difusión en catalán de la información pública relativa a las instituciones europeas por todos los medios de comunicación;*
- *la inclusión del catalán en los programas elaborados por la Comisión para el aprendizaje y el perfeccionamiento de las lenguas;*
- *la utilización del catalán en las relaciones orales y escritas con el público en la(s) oficina(s) de la Comisión de las Comunidades Europeas en las Comunidades Autónomas en cuestión;*

En el punt 6 es demana també al Parlament que adopti també decisions adequades en la matèria. Però el Parlament no pot adoptar mesures d'obligat compliment ni tan sols per a ell mateix, per la qual cosa aquesta Resolució és important però no passa de ser un suport moral evident.

⁽¹⁾ Resolució del Parlament Europeu, de 10 de desembre de 1990. Publicada al DO de les Comunitats Europees C 19 de 28 de gener de 1991, pàg.42

Tot i que les llengües de procediment del Tribunal de Justícia de les Comunitats Europees són les llengües oficials de la Comunitat, l'apartat 5 de l'esmentada Resolució diu:

Acoge con satisfacción que, de conformidad con el Reglamento del Tribunal de Justicia, los testigos y los expertos puedan ya utilizar la lengua catalana en el Tribunal si no pueden expresarse de modo conveniente en una de las lenguas de procedimiento del Tribunal;

El 6 de maig de 1994, el Parlament Europeu va aprovar l'informe Galle que inclou la Resolució *sobre el derecho a usar la propia lengua*¹. L'apartat 5 diu:

Considera por ello que su Reglamento interior debe reconocer el derecho de los ciudadanos a dirigir sus peticiones ante la Comisión de Peticiones y el Defensor del Pueblo en su propia lengua, siempre que ésta sea oficial en su territorio;

A les Oficines exteriors situades a les zones de parla catalana ja existeix documentació en català i la Comissió de Peticions té un fullet sobre el dret de petició al Parlament Europeu.

Ja hem dit que el Sr. Antoni Gutiérrez Díaz, Vicepresident del Parlament Europeu, ha suggerit al President de la Generalitat de Catalunya fer una exposició de llibres científics i tècnics a les seus del Parlament Europeu, per tal d'afermar la presència de Catalunya a la Comunitat Europea. Aquesta proposta, que va acompanyada de dues més, serviria per a demostrar que el català no és només una llengua utilitzada en l'àmbit cultural sinó també una eina de treball científic quotidià. El segon suggeriment és més lúdic i es refereix a l'organització d'un concert de rock català a les seus del Parlament. Això demostraria que la nostra societat és viva i dinàmica. El darrer suggeriment seria aconseguir que el fons pictòric del Parlament comptés amb la donació d'obres de quatre importants pintors catalans.

CONCLUSIONS

Potser que donem ara una definició de llengua minoritària. L'article 1 de la part 1 de la Carta Europea de les llengües regionals o minoritàries del Consell d'Europa assenyala que, en el sentit d'aquesta Carta, per l'expressió *llengües regionals o minoritàries*, s'entenen les llengües i) utilitzades tradicionalment en un territori d'un Estat per nacionals d'aquest Estat que constitueixen un grup numèricament inferior a la resta de la població de l'Estat, ii) diferents de la llengua o llengües d'aquest Estat; no inclou ni els dialectes de la llengua o llengües oficials de l'Estat ni la llengua dels migrants.

Segons l'Estudi EUROMOSAIC², el concepte de minoria no es refereix a mesures empíriques, si no més aviat a qüestions de poder. Dit d'una altra manera, hi ha grups lingüístics que són percebuts com a grups socials, caracteritzats per una llengua i una cultura específiques, i que viuen dins de societats de més envergadura, però que no

⁽¹⁾ Resolució del Parlament Europeu de 6 de desembre de 1994. Publicada al DO de les Comunitats Europees C 205 de 25 de juliol de 1994, pàg. 528

⁽²⁾ EUROMOSAIC, Comissió Europea, 1995, pàg. 1

posseeixen les estructures polítiques, institucionals i ideològiques susceptibles de garantir la pertinença d'aquesta llengua a la vida quotidiana dels seus membres. Segons el mateix estudi, les llengües que podran sobreviure seran les que puguin assegurar la seva producció i reproducció però que tinguin també un estatus suficient, no únicament per incitar a aprendre-la aquells que no la parlen, sinó també per impedir que els parlants l'abandonin¹. Per això, segueix dient el mateix estudi, cal que l'Estat adopti un enfocament clar i que toleri la diversitat entre els seus ciutadans; per la seva banda, el grup lingüístic ha de tenir la voluntat de mantenir la seva dignitat parlant la seva llengua autòctona. Aquest mateix estudi considera que el català és la més dinàmica de les llengües sense Estat².

Tornem a la pregunta del principi. Té lloc el català en aquest número de Terminologie et Traduction dedicat a les llengües minoritàries? En termes quantitius, el català, amb els seus set milions de parlants, se situa en un lloc molt alt de l'ordre de llengües. Pel que fa a la seva importància cultural, també. Des del punt de vista econòmic, les zones on es parla també són importants. I si deixéssim de posar etiquetes a les llengües?

Agraïments

Moltes són les persones que han fet possible aquest article. Espero no oblidar ningú.

Moltes gràcies a (per ordre alfabètic) Pilar Alférez, Angelo Angioni, Manuel Espín, Lluís Esteve, Montserrat Filella, Antoni Gutiérrez Díaz (Vicepresident del Parlament Europeu), Institut d'Estudis del Baix Cinca, Soledad Mateo (Conselleria de Cultura de la Generalitat Valenciana), Antoni Montserrat, Rafael L. Ninyoles (Servei d'Investigació i Estudis de la Direcció General de Política Lingüística de la Conselleria d'Educació i Ciència de la Generalitat Valenciana), Joan Maria Romaní i Olivé (Institut de Sociolingüística Catalana de la Direcció de Política Lingüística de la Generalitat de Catalunya), Josep Ramon Solé i Durany (Servei de Normalització Lingüística de la Generalitat de Catalunya), Miquel Strubell (Direcció de Política Lingüística de la Generalitat de Catalunya) i Joan Ramon Varela.

BIBLIOGRAFIA

Actes del desè Col.loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes. Abadia de Montserrat, 1994

BADA PANILLO, José R. El debat del català a l'Aragó (1983-1987). Centre d'Estudis del Baix Cinca. Col. La Gabella, nº 1. Calaceit, 1990.

BAÑERES, Jordi. *Les comunitats lingüísticament desavantatjades de la Unió Europea*, publicat a NOVES SL 26, maig del 1998, pàg 15

BRETON, André. *La géographie des langues*. Col. Que sais-je? P.U.F., Paris, 1986

(¹) EUROMOSAIC, op. cit., pàg. 34

(²) EUROMOSAIC, op.cit., pàg. 27

CHARTE EUROPÉENNE DES LANGUES RÉGIONALES OU MINORITAIRES. Consell d'Europa, 1992

Declaració Universal dels Drets Lingüístics, aprovada a la Conferència Mundial sobre els Drets Lingüístics, Barcelona, 1998

Diccionari de la Llengua Catalana. Barcelona. Institut d'Estudis Catalans, Enciclopèdia Catalana i Edicions 62, 1995

Diccionari Enciclopèdic Salvat. Barcelona. Salvat Editores, 1968

Document definitiu sobre la llengua aprovat el 13 de juliol del 1998 pel Consell Valencià de Cultura

EUROMOSAIC. Production et reproduction des groupes linguistiques minoritaires au sein de l'Union Européenne. Commission Européenne, 1995

EUROMOSAIC . Documents no publicats de la Generalitat de Catalunya

Gran Enciclopèdia Catalana. Barcelona. Enciclopèdia Catalana, 1981 (suplements 1997)

HUGUET, Angel. *Bilingüisme social al Baix Cinca. Una anàlisi des de la perspectiva escolar*. Pròleg de Miquel Siguan. Institut d'Estudis del Baix Cinca, IEA. Calaceit, 1991

La lengua catalana en la actualidad. Generalitat de Catalunya, Departament de Cultura, 1992.

Les comunitats lingüísticament desavantatjades de la Unió Europea. Una aproximació qualitativa, publicat a Noves SL26, Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya, nº 26, pàg. 15

SASSOT ESCUER, M. *Així s'escriu a la Franja (Antologia comentada d'autors de l'Aragó catalanòfon)*. Ed. Institut d'Estudis del Baix Cinca. Col. La Gabella nº 3. Saragossa, 1995.